

О. В.

Зміни на світовій шахівниці.

(Під Новий Рік).

Дві події захитали — в переддень Нового Року — світовою рівновагою: нове піднесення Німеччини і ослаблення большевицької Росії.

Перше захитало порядком, усталеним в 1919 р. на Заході. Друге — тим, який запанував по війні на Пацифіку в наслідок англо-американо-японського морського трактату.

Ліга націй на службі Франції, гегемонія останньої в Середній Європі і розторожена Німеччина, — такі були підвалини порядку 1919 р. на Заході. Героїчним зусиллям боронила Франція, згори засуджені на опорожнення позиції. Крок за кроком посувалася наперед Німеччина, займаючи їх одну по другій. Штреземан, в Ваймарській масці — викликав на хвилину примару старої Німеччини „музиків і поетів“, щоби — з Бріаном, як партнером — добитися очищення Ренської провінції і прийняття до Ліги Народів. Дальші канцлери — виконували програму не Ваймару, а гітлеризму. Брінінг досягнув — а перепровадив фон Папен — скасування війсьнич відшкодовань, а фон Шляйхер — признання рівноправности Німеччини щодо зброєнь.

Перша підвалина порядку з р. 1919 захиталася. За нею захиталася друга — ослаблення звязків, які лучили Францію з її середноєвропейськими союзниками. Нарешті — й третя, величаво задумана і нужденно скінчена будова Ліги Націй. Роля, відіграна цим товариством в Манчжурським конфлікті заощадила йому повільне конання: Ліга вмерла, перестала існувати як самостійний чинник політичного міжнародного життя. Те, що тепер під цим імям засідає в Женеві — це є живий труп.

Версаль, гегемонія Франції (і обезсилення Німеччини), Ліга Народів — діло якобинця Клемансо і квакерського професора Вільсона, — витримало ледві десять літ, аби поволі уступати місце новому порядку річей, який — невідомий нам — зачинає щойно укладатися на нашім континенті.

Тим, чим піднесення Німеччини було для Заходу, було нагле виступлення Японії на Сході. Перше мало причиною втомлену, знеохочену Францію, друге — знесилену большевизмом Росію. Загартована в вогні горожанської війни, повна захвату революційної провесни — по ліквідації інтервенцій, думала большевицька Росія загнатися до Буда-Пешту, Мінхену, а може й Парижу. П'ятьнацять літ безплідних зусиль охолодили революційний шал: ситуація змінилася — в Кремлі постановили, що краще не нищити світової буржуазії, лиш зробити з неї дійну корову „пятилітки“. А гипноза близь-

кого „упадку капіталізму“ — вивітрила навіть з голови її найбільш збаламучених жертв...

Ніхто інший, як закаптурений (і то не дуже) большевик Отто Бауер, відспівав лебедину пісню розвіяним мріям про хутке наступлення царства комунізму в Європі. Не в „Арбайтер Цайтунг“ — де обов'язок партійного хлополопа вимагає без перерви кричати про хутку перемогу, а в фаховім органі складачів віденських; — аристократії робітництва, яким не можна безкарно засипати очі порохом демагогії, — писав провідник австрійського соціалізму: з світового розгартіяшу „многі роблять висновок, що кризи взагалі не можна перемогти. Як не відважився на таке пророцтво... Як уважав таку діагнозу за поспішну... Ми не сміємо робити собі оман що до політичних наслідків кризи. Наша криза ділала досі не в напрямку революційному, а контрреволюційному. Це може видаватися дивовижним, бо повинна була криза відчинити очі масам, показати їм, що настав час покласти край капіталізму. Але так не сталося, бо — якраз навпаки — криза ослаблює робітництво, робітничі союзи і політичні партії. Думка, що капіталізм збанкрутує економічно, я вважаю за помилкову. Можливо, що капіталізм увійшов в добу довгих і тяжких криз, але він не перестане існувати, доки робітництво не матиме сили покласти йому край. Про те, чи робітництво матиме ту силу, не хочу нічого приповідати. Після мене нема ніяких виглядів, щоби зробити кінець капіталізму шляхом захоплення влади. Коли я бачу, що в Америці робітництво позбавлено всякої організації, коли бачу, що в Англії робітничка кляса понесла щойно тяжку поразку; коли бачу, що в Німеччині спершу треба відбити грізну небезпеку фашистської контрреволюції, то не можу сказати, що робітництво — деб то не було має змогу відважним наскоком здобути владу... Не завше, коли хочеться зробити революцію, можна її зробити“.¹⁾

Те, що сказав Бауер, давно сказали собі потиху совітські можновладці і — голосно — совітські опозиціоністи — „уклоністи“ (після приповідки — „що у п'яного на язиці, те у тверезого в умі“). І тоді, власне, виникла в дотепній голові Сталіна ідея зробити з капіталізму — який ані руш не хотів гинути — дійну корову большевізму. Та коли переходи́сть європейської кризи не дала змоги більшевикам повалити капіталістичну Європу, то наявність тої кризи й її тревалість, не дали большевикам змоги використати європейський капітал для своєї „розбудови“. Європейський капітал показався засильний, щоби його звалити, і заслабий — щоби його використати. В тім є одна з причин економічного й політичного знесилення Совітів, з якого скористала Японія...

¹⁾ Цит. в „Wiener Journal“, 5. VI. 1932.

Демагоги кричать безнастанно про японський імперіалізм, і жалують бідний, нещасний, знасилуваний 400-мільйонний Китай. Ці люди думають порожніми кличами, не історично. Дві сили, величезні й міцні, зачинають з кінцем XIX в. натискати зі Сходу і з Заходу на Японію, подібном крижаним горам, що грозять роздусити невеличкий корабель. Цими силами були — Росія і Північна Америка. В 1895 році трактат в Симоносеці уступив Росії великі права в Китаю. Розбудовуючи їх, царська Росія заволоділа Північною Манджурією, поклала руку на Корею і привела в васальну залежність від себе Зовнішню Монголію, аби на решті усадовитися в Порт Артурі і Дальнім... В 1898 Америка відібрала від Іспанії Філіпіни „під самим носом“ Японії, зробивши на них морську базу, а в 1914 — відкрила Панамський канал, що дозволяло їй протягом кількох годин перекинути свою атлантицьку флоту до Пацифіку... Нарешті, по війні — большевицька Москва усадовлюється надобре в Монголії Зовнішній, витягає свої щупальці до Монголії Внутрішньої і до Китайського Туркестану, а через Бородіна і інших „райзендерів“ — готується стати на чолі цілого Китаю. Росія в Китаю це для Японії було те, чим для Англії Німеччина в Антверпії.

Така була ситуація витворювана на протязі останніх 40 літ. Дві потуги — не перебираючи в засобах, розшматовуючи Китай, халяжкуючи в ньому як у себе дома, займаючи прилеглі до Японії береги і острови, — піддавали в сумнів саме її існування як незалежної держави. Нарід, який, в подібнім положенню, не відважився би на героїчну спробу розірвати зятягуну петлю — не заслугоував би на імя народу. Це обдумали Японці і з цього виникли: японсько-китайська війна 1895 р., російсько-японська 1905 і — наразі — манчжурська — 1932. Не Японія нарушила „статус кво“ в Китаю — нарушили його інші. Японія витягла лише з того консеквенції для охорони свого національного існування... Але що акція викликає контракцію, то й спровокований іншими виступ Японії цілкомити нарушив установлену рівновагу на Сході, як піднесення Німеччини — на Заході. Ставши твердою ногою в Манджурії, Японія заняла позицію менше-більше таку, яку занялаби Велика Британія, усадовившись, скажім, в Голяндії чи Бельгії. Тепер вона в стані заняти, коли хоче, Владивосток, відтяти Росію від Океану, спаралізувати російські впливи в решті Китаю і, при сприяючій констеляції, заняти Сибір від Іркутська на Схід від метрополії. Для Росіїж — разом з цими несподіванками — виростає приємність бачити свої границі — видовженими о якісь дві тисячі кілометрів, якими вона тепер сусідуватиме не з анархизованою провінцією, а з великою мілітарною державою. Припустім на мо-

мент, що європейська границя Росії від Балтику до Чорного моря видовжилася у двічі, і що на тій новій границі засіла би держава подібна до передвоєнної Німеччини, і матимемо поняття про цілу донеслість цього факту для Росії. Якраз там, де шукала для себе „теплого моря“ по невдачі 1878 р. зі Стамбулом царська Росія; якраз там, де по катастрофі 1917 шукала для себе відплати за неї Росія большевицька, — замість легкої здобичі, стрінула вона страшного противника, тверезого, хитрого і відважного... У млі майбутнього зарисовується на Далекім Сході (так як і в Європі) новий порядок річей, незнаний і тривожний для Росії. Звідси той жах, який опанував совітських достойників з приводу виступу Японії, звідси ганебне відступлення Москви перед кождим черговим приказом з Токіо.

Обидва ці зявища — на Заході і на Сході — відбилися донеслими потягненнями якраз в тім закутку Європи, який найбільше займає нас. Невдача п'ятилітки, розвіяні мрії про червоний прапор над Європою і жажлива примара країни Сходячого Сонця на азійських кордонах ССРСР, змусили Росію шукати реасекурації на Заході на випадок поразки в Азії. Невдача інтервенції 1918 — 1920 рр. і грізні ферменти в Німеччині — спонукали Францію та її союзників, особливо тих, що граничать з ССРСР, шукати реасекурації на Сході в разі конфлікту над Реном або над Балтиком. Така генеза пактів про ненапад між Росією з одного боку, Францією і Польщею з другого.

Нас тут цікавить не те, чи цей пакт про ненапад має якесь реальне значіння. Я гадаю, що жадного. В 1917 році — навіть потім як Росія вийшла з гри, Антанта дала собі раду з Німеччиною без неї. Таксамо тепер якраз підчас ослаблення Рапальського договору з Росією і заключення тих пактів про ненапад, — робить Німеччина один вилім в Версальським трактаті за другим — без допомоги Росії. А це свідчить о скільки безвартісна є Росія, як союзник і тепер, і в 1914 — 1917 рр... Але не про це мені ходить. Ходить про психологічне наставлення сторін. А це наставлення значить, що Росія і Польща зреклися ідей, що одушевляли їх — кожду на свій спосіб — ще в 1920 р. Обидві сторони мають очі звернені тепер деінде — і тому прийшло між ними до згоди. Ось який є наслідок того зрушення рівноваги на Заході і Сході, про яке я згадав вище, на відтинку, що обходить нас.

Поминаючи інтереси хвилини, яке є глибше підложе зміни, яка зайшла в відносинах сторін, що підписали польсько-російський пакт неагресії? Що до одної з них, то тим підложем є глибокі процеси переоцінки великих історичних цінностей, які переходять два найсильніші табори — національдемократія і „федералістичний“. Для національдемократії, тепер „границя з р. 1772 на сході є границя припад-

кова й хвилева, — як про тревалий географічний кордон про неї не можна думати.. Посуненняж границь аж по Дніпро є географічним абсурдом“. Всяка політика, яка „прагнула польськими слабими силами реорганізувати цілий схід Європи і відіпхнути Росію від Чорного Моря“, яка стреміла-би до перегляду Ризького трактату, не булаб вказана „не тільки тому, що грізний напад німецький на наші найкорінніші осадн на Заході тепер на то не дозволяє“, але з огляду на „життєву потребу заховання миру з Росією. В східнім напрямку... жадні можливостн, жадні завдання, перед Польщею вже не отворяться. Експанзія Ягельонська на схід не була ділом польської політики, — була плодом литовської політики збирання українських земель, політика та заломалася.“¹⁾).

Але ревізія старого нац.-демократичного наставлення супроти Росії пішла значно дальше. Хто читав Дмовського „Повоєнний світ і Польща“, той щойно усвідомить собі величезний в тім відношенні психічний здвиг. Колись така підвалина вшехпольського світогляду, як ідея „передмурівку християнства“, пізніше окцидентальної культури взагалі, — ідея, на яку і тепер ще покликаються в нац.-дем. пресі, — похована Дмовським остаточно і ґрунтовно. Колишня опора — захід, став джерелом всіх лих і зіпсуття разом з капіталізмом, якому Дмовський ворожить хуткий упадок. Натомість Схід, російський Схід набирає в тій книзі незвичайних атракційних рис. Читаючи теоретика нац.-демократії, домаєш, що перекидаєш старі, пожовклі сторінки Аксакова чи Леонтева...

Але без ідеї жадна партія жити не може. Якаж заступила Ягельонську у партайианів Дмовського? Її заступили аж дві: перша — антисемітизм, друга — здобуття російських ринків, з яких колись жила Конґресівка за послування Романа Дмовського в Думі. Замість одної імперіалістичної ідеї — дві „для домашнього ужитку“. Щоби замінити оті „одну“ отими „двома“, треба великої психічної кризи. Чи не вона є джерелом нової орієнтації вшехпольського табору?

Ще може глибшу еволюцію переходить „федеративний“ табор. Коли ми читаємо заяви й надії, що заключений щойно з Москвою пакт „спричиниться до ще більшого стану зближення з СССР й до стабілізації відносин доброго сусідства“...²⁾). Коли читаємо неприхильні відзиви про ті „середовища, в яких все ще живі тенденції перебудови існуючого укладу відносин“ між договірними сторонами, тенденції, „оперті на надії, що зможуть використати“ одну

1) Myśl Narodowa, NN 41, 43, 1932.

2) Цит. з „Хвілі“, 28.XI. м. р.

сторону проти другої, та про те, що „пакт ненападу... вкаже світові, що всякі калькуляції, оперті на тій рахубі помилкові“³⁾, — то мимозолі міряєш психічну відлеглість тих наставлень від наставлень з перед дванацятьох літ. Тоді „світ“ доводив, що оті калькуляції „помилкові“, тепер — „світові“ доводиться.

„Федеративна“ ідея була модифікацією Ягельонської ідеї, пристосованою до ери Вільсона і „самоозначення народів“. Модифікацією, в якій підкреслювалося більше її політичний характер, в той час, як ідея вшехпольська спершу трималася не змодифікованої ідеї колишньої імперії в її чистім виді, підкреслюючи одначе її культурний бік („передмурівок“). Відтепер та ідея в усіх її розгалуженнях переходить до історії: зі Сходом (на схід від Ризької лінії) хочеться жити згідно, але до його долі вмішуватися вже нема заміру.

Чи це ремінісценції „неославізму“ останніх днів царату? Чи історичного минулого часів Олексія Михайловича? Чи сповнення пророцтва Маркіза Кюстіна з перед сто літ, який писав, що польська словянська душа скорше погодиться з Москалями аніж з Прусаками; який ворожив що „коли політика не змушуватиме одних, гнобити других, то вони блище себе пізнають і полюблять“⁴⁾ Правильніше, гадаю, сягнути тут до історичної аналогії, як це робить „Мисль Народова“ (ч. 41 м. р.), яка каже, що „такі зречення з теренів зовнішньої експанзії пережило багато вже народів... Угорщина, що сягала ще так недавно від Татр і Семигороду по Адріятик... Швеція, колись володарка Балтику, Фінляндії, Естонії, Інфлянт, Португалія...“ Така концепція знає на Сході Європи лише Москву (не Україну), як знала лише Москву (а не Фінляндію) Швеція по Карлу XII. В цім суть пакту, 1667 рік.

Останні звороти совітської політики показують, що й Совіти, більше ніж хто небуть закинули ідею виграти український атут. З Петербургу, здвигненого не так для Росії, як проти Шведів, відступили Совіти у Москву; з Києва — випадової брами на Захід, — до Харкова. Не сівдчить це про бажання СССР. активізації свого західного фронту взагалі, а українського зокрема. Але Україна як обект, то що інше. В пресі майнув проєкт ратовання совітських фінансів Сокольнікова, якого одною точкою є м. и. віддача українських підземних багатств і залізниць (м. и. на Одесу) в піднаєм заграничному капіталу. Звістка досить правдоподібна. Чи не практикували вже Совіти системи концесій? Чи Йоффе не посувався ще дальше? Чи

³⁾ Gazeta Polska, 29.XI. м. р.

⁴⁾ Russland im Jahre 1839, von Marquis de Custine, Leipzig 1844, Brief 14, 29.

не уступають Совіти Японії всього, чого вона жадає? Але коли про український атут не думають втихомирені і запобігаючі ласки західнього капіталу Совіти, то думає про нього емігрантська Росія...

Остання криза в компартії, грізніша за всі дотеперішні, бо тут вже дійсно іде про бунт „комуністичного дворянства“, а не „куркулів“ і „бандитів“, — знова поставила питання про упадок большевизму. І російські емігрантські кола задали собі питання: щож далі? І ось, монархічне „Возрожденіє“ пригадало, що „на території так званої України може найлекше завязатися деякій міжнародній вузол в ту хвилину, коли большевицьке питання зсунеться в сторону деяких загальних рішень. Тоді ідею відділення і незалежної України може хтось захопити в свої руки як можливий політичний атут“ — як в 1918 — 1920 рр. Ну, а тоді, думає газета, треба ту ідею використати для створення великої білої Росії. Як большевики, свого часу, використали ту ідею для боротьби з білою Росією. Правда, ідея української самостійности небезпечна ідея, але — як жеж інакше втягнути українство в плян реставрації? „Чи не може вона (українська ідея) стати — в якійсь її стадії — корисною для діла визволення від большевиків Росії? Щож відноситься до тої стадії, в якій та ідея показалася би шкідливою, то тут хвилюватися покищо завчасно, бо до цього уплилоби багато ще води навіть в повільних українських річках“⁵⁾... Це все пишеться з нагоди гетманської акції в Лондоні, яку очевидно російські монархісти не трактують поважно, бо певні що реституція гетманства, як і в 1918 р., приведе лише до відновлення „єдиної і неділимої“... Але друга частина еміграції з Мілюковим, ген. Денікіном і „Посл. Новостями“ думає інакше. Вона, правда, бомкає вже навіть про федерацію, але самостійности навіть яко переходової стадії до „єдиної“, й знати не хоче. Ця група перестерігає Українців і манить „новою(?), संबодною(?) Росією“ і грозить. А ген. Денікін, в запалі красномовности, дійшов просто до зацитовання був. большевицького „главковерха“ Єгорова. Описуючи війну на Україні, той писав: „Остаточна мета червоного командування була рішуча боротьба до повного знищення контрреволюції на півдні Росії і освободження території, тобто джерел запровіянтвання, сирівців і палива, без чого совітська республіка не моглаби ані розвивати боротьби, ані підтримувати своє істновання“... А в пояснення генерал Денікін, додає, що з відділенням Балтику і Польщі ще Росія може погодитися, але ніколи з відділенням України і Кавказу, бо цеб значило „позбавитися хліба і сирівців, втратити Донбас з вуглем і залізом і Бакинську нафту“⁶⁾).

⁵⁾ і ⁶⁾ „Посл. Новости“, 6.XII. м. р.

Так лаштується „третя“ (чи яка там) „нова“ й „свобідна“ Росія використати український аут, що випадає з рук знесилоного большевизму. Такі перспективи, що от-вирає нам нове, викликане захитаною рівновагою в Азії,— посунення СССР в Європі.

Погроза Японії виступити з Ліги, засудилаб останню не на летаргію, а на смерть; бо коли поза Лігою опинилися Японія, Росія і Сполучені Держави, якаб то була Ліга „народів“? А можеб тоді (проект хитромудрого Литвинова) повстала Ліга Народів Пацифіку?... Виступ Японії грозить розбити морський трактат японо-англьо-американський. Де тоді дінеться з трудом утримувана рівновага на Далекім Сході? Чи не там, де й над Реном?

І тут і там, здається, зачинається вільна гра, досі сьак-так увязнених енергій. От що несе нам Новий Рік... Яку ролю відіграє в цій грі Україна, особливо, приймаючи під увагу критичний стан СССР? Відповідь нам вже подиктували большевики (Єгоров) і білі (Денікін): вони хочуть „боротьби до повного знищення“.

К. Мирський.

З галерії фінансових „геніїв“

Друковані в „Je suis partout“ житєписи фінансових „геніїв“, які як метеор зявлялися і гасли на збуренім крізою економічнім овиді Європи, відслонюють одне з цікавих облич наших трівожних часів. Подаємо тут за автором (Марселєм Шамінадом) — сільветку одного з тих „геніїв“, який мав стичність і з українським світом. Є ним Юлій Бармат. Бальзак мігби написати про нього цілий роман — „Доля і недоля родини Барматів“. Це бувби архитвір, якому критики закинулиб хіба — його неправдоподібність. Юлій Бармат був головний герой роману, але були й менші, його брати: Саломон, Давід, Генрик та Ісаак. Ці брати мали жінки, які — знова — мали цілу хмару крєвних. І ціле це товариство гандлює, інтригує, манєврує однозгідно, кориться як один муж свому капельникові, свому „менаджерові“ — Юлієві. Правдиве імя цього останнього є Юдко, імя трохи не вигідне і тому в 1913 р., коли зачинається його карієра, він міняє його на християнське.

Він твердить, що є Голяндець. Але в дійсности є жид з України, уроджений в 1889 р. в Умані. Родина готовила його до карієри рабіна. Але замість того він вибрав комерційну школу в Лодзі, вивчився по німецьки й англійськи. З браку засобів не міг закінчити своєї освіти, як того бажав, в Комерційнім Інституті в Києві, і пускається в ризи-